

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทุ่งดอกบัวตองในตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวทุ่งดอกบัวตองในตำบลแม่อุคอ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่
3. แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แหล่งท่องเที่ยวทุ่งดอกบัวตองในตำบลแม่อุคอ

จากการศึกษาข้อมูลท่องเที่ยวทุ่งดอกบัวตอง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (<http://www.oceansmil.com/n/Maehongson>)(25 ธันวาคม 2548) ได้กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวทุ่งดอกบัวตองไว้ว่า ทุ่งดอกบัวตองเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจุดเด่นที่เป็นทุ่งดอกบัวตองซึ่งเป็นดอกไม้สีเหลืองขึ้นเป็นจำนวนมาก อยู่บนภูเขาสูง เห็นวิวทิวทัศน์รอบๆ ทุ่งบัวตองเป็นภูเขาสลับซับซ้อนสวยงามมาก มีอากาศเย็นตลอดปี มีหมอกปกคลุมในตอนเช้า

คอยแม่อุคอเคยเป็นภูเขาหัวโล้นมาก่อน เพราะชาวเขาเผ่าม้งใช้พื้นที่ไร่เลื่อนลอยปลูกกะหล่ำ ส่วนต้นบัวตองซึ่งเป็นวัชพืชนั้นชาวเขาพยายามตัดทิ้ง แต่ก็ไม่ทันกับการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของต้นบัวตองที่ดอกสีเหลืองสดใสของบัวตองที่บ้าน พร้อมกันปกคลุมภูเขาทั้งลูกกลับเป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทุ่งดอกบัวตองคอยแม่อุคอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม ตามเส้นทางหมายเลข 108 (แม่ฮ่องสอน - ขุนยวม) ก่อนถึงตัวอำเภอประมาณ 1 กิโลเมตร มีทางแยกซ้ายตามทางหลวงสาย 1263 เข้าสู่ทุ่งบัวตองอีก 26 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางมีพื้นที่ครอบคลุมเป็นเขากว้างประมาณ 1 พันไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่สุรินทร์ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูง หน่วยที่ 5 กองอนุรักษ์ต้นน้ำ ดอกบัวตองที่นี้เมื่อบานพร้อมๆ กันในช่วงเดือน

พฤศจิกายน – ธันวาคม จะเหลืองอร่ามปกคลุมทั่วทั้งภูเขา มีความสวยงาม นอกจากนี้ ยังมีบริการให้เช่าเต็นท์กางแรมบนดอย ซึ่งจะมีสถานที่สำหรับตั้งเต็นท์ได้ประมาณ 100 หลัง ผู้สนใจสามารถติดต่อได้โดยตรง บริการหน่วยทำการบนทุ่งบัวตอง หรือหากต้องการจองล่วงหน้าสามารถติดต่อกับทางอำเภอขุนยวมโดยตรงและบริเวณด้านหลังจุดชมวิวยังมีร้านอาหารไว้บริการนักท่องเที่ยวด้วย

บัวตองเป็นดอกไม้ป่าชนิดหนึ่งมีสีเหลือง จัดเป็นวัชพืชวงศ์เดียวกับทานตะวัน ดาวเรือง และต้นสาบเสือ ด้วยลักษณะเหมือนกับดอกทานตะวัน บางครั้งผู้คนมักจะเรียกว่าทานตะวันป่า แต่หากพิจารณาอย่างใกล้ชิดจะพบว่ากระเปาะตรงกลางของดอกทานตะวันนั้นจะมีขนาดใหญ่ ส่วนกลีบดอกที่ล้อมรอบ มีขนาดเล็ก และจำนวนมาก ส่วนดอกบัวตองจะมีกระเปาะตรงกลางเล็ก และมีกลีบดอกยาวและมีจำนวนน้อย ดอกบัวตอง เป็นพันธุ์ไม้ต่างประเทศที่มีถิ่นกำเนิดที่เม็กซิโก อเมริกากลาง ชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Tithomia Diversifolia* (Hemsley) A. Aray ชื่อสามัญ Mericam sunflower weed ดอกบานสะพรั่งในช่วงพฤศจิกายน - ธันวาคม จะมีช่วงออกดอกเต็มที่ประมาณ 2 สัปดาห์ จากนั้นจะเริ่มร่วงโรยไปเหมือนกับวัชพืชอื่นๆ นอกจากดอกบัวตองบานสะพรั่งคลุมทั้งยอดเขาให้เห็นแล้ว ผู้เดินทางมาเยือนจะได้สัมผัสกับการชมพระอาทิตย์ตกดินในตอนเย็น บรรยากาศที่สงบเงียบท่ามกลางแสงดาวในตอนกลางคืน และชมทะเลหมอกในตอนเช้า นอกจากนี้นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสวิถีชีวิตของชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนยอดดอยที่สลับซับซ้อน

ทุ่งดอกบัวตอง ในช่วงฤดูหนาวราวเดือน พ.ย. - ธ.ค. ของทุกปี ต้นดอกบัวตองที่ขึ้นปกคลุมเทือกเขาเตี้ย ๆ หลายลูกจะพากันผลิดอกเหลืองอร่ามไปทั่วพื้นที่หลายพันไร่ท่ามกลางอากาศหนาวเย็น ได้จัดสร้างจุดชมทิวทัศน์ทุ่งบัวตองจากที่สูงสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นภาพที่น่าประทับใจแก่ผู้พบเห็น โดยเฉพาะในช่วงเช้าและเย็นจะสวยงามเป็นพิเศษกว่าช่วงเวลาอื่น

เกี่ยวกับศูนย์บริการนักท่องเที่ยว มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ให้บริการข้อมูลเกี่ยวกับอุทยาน นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาขอรับบริการข้อมูลได้ทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการ ระหว่างเวลา 8.00 - 16.30 น. มีลานจอดรถให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปทุ่งดอกบัวตองได้ 2 เส้นทาง เส้นทางแรก จากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 108 แม่ฮ่องสอน - ขุนยวม เมื่อถึงหลักกิโลเมตรที่ 201 หรือก่อนถึงตัวอำเภอขุนยวม ประมาณ 1 กิโลเมตร จะพบทางแยกให้เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 1263 ไปประมาณ 12 กิโลเมตร มีแยกซึ่งมีป้ายบอกทางเขียนว่า “ยินดีต้อนรับสู่ทุ่งดอกบัวตองแม่ฮูคอ” เป็นปากทางเข้าหมู่บ้านน้ำจืด - บ้านห้วยสะ หมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้ง จากนั้นวิ่งตรงไปตามทางอีกประมาณ 5 กิโลเมตร จะพบหมู่บ้านชาวเขาเล็กๆ อีกแห่ง เดินทางต่อไปอีกประมาณ 10 กิโลเมตร ก็จะเข้าสู่ทุ่งดอกบัวตอง ระหว่างสองข้างทางซ้าย - ขวา จะเห็นดอกบัวตองบานเหลือง

อร่าม ระยะทางจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนรวมประมาณ 95 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง เพราะเส้นทางคดเคี้ยวขึ้นเขา

เส้นทางที่สอง ถ้ามายังจากอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มาตามทางหลวงหมายเลข 1263 แม่แจ่ม - ขุนยวม ถึงทางแยกให้ไปทางเข้าบ้านนาจิว - บ้านหัวสะพาน ระยะทางประมาณ 76 กิโลเมตร จากนั้นให้วิ่งตรงไปอีกจะพบทางแยกเข้าสู่ทุ่งดอกบัวตองประมาณ 14 กิโลเมตร ระยะทางแม่แจ่ม - ขุนยวม ใช้เวลาน้อยกว่า แม่ฮ่องสอน - ขุนยวม แต่ทางคดเคี้ยวพอกัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ และสถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวง สำนักงานกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย (2541 : 36 – 45) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ซึ่งประกอบด้วย การบริหารจัดการแบบองค์รวม การบริหารจัดการทรัพยากรโดยท้องถิ่น โดยมีรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ และแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว ดังนี้

2.1 การบริหารจัดการแบบองค์รวม

การจัดการแบบองค์รวม หมายถึง การบริหารที่มองในทุกส่วนของสังคม โดยมีการผสมผสานการปฏิบัติระหว่างส่วนย่อยต่างๆ ทั้งภายในภาครัฐเอง (ระหว่างหน่วยงานต่างๆ) กับภาคเอกชนและภาคประชาชน

การจัดการเพื่อการพัฒนาแบบองค์รวมจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ 3 ประการ คือ พื้นที่ชุมชน (area aspect) ภาระหน้าที่ (Function Aspect) และการมีส่วนร่วม (Aspect)

การเชื่อมประสานพื้นที่ ชุมชน ภาระหน้าที่และ การมีส่วนร่วมนี้เรียกว่า AEPS (Area – Function – Participation System) ซึ่งเกิดขึ้นได้โดยอาศัย

- การวิเคราะห์พื้นที่ชุมชน
- การวิเคราะห์ ภาระหน้าที่ของรัฐ และหน่วยงานของรัฐ
- การเชื่อมประสานกลไกของรัฐกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้กำหนดกรอบแนวทางในการบริหารจัดการในเรื่องนี้ไว้ ดังนี้

- 1) กำหนดบทบาทตลอดจนกิจกรรมการจัดการงานพัฒนา รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรประชาชนให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

2) จัดให้มีบทบาทภารกิจของหน่วยงานส่วนกลางเพื่อกำหนดกิจกรรมหลักที่ควรดำเนินการภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยใช้แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่กับหน้าที่และการมีส่วนร่วมเป็นหลัก

3) ใช้แนวทางการประสานการวิเคราะห์ใน 3 มิติ คือด้านพื้นที่ ภารกิจหลักของหน่วยงาน และการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เป็นกรอบในการวางแผนงานและโครงการ

4) ปรับเปลี่ยนการจัดทำแผนงานและแผนเงินที่เน้นกรมเป็นหน่วยหลัก มาเป็นพื้นที่และชุมชน คือ จังหวัด อำเภอ และตำบล

ทั้งนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ให้ความสำคัญต่อ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและมุ่งเน้นการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดผลสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานตาม ยุทธศาสตร์ต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองมากขึ้น เพิ่มขีดความสามารถของระบบบริหารจัดการงานพัฒนาที่ใช้อยู่ใน ปัจจุบันให้สามารถแก้ปัญหา และส่งเสริมการพัฒนาได้ทันกับขนาดและความรุนแรงของปัญหาที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งเสริมบทบาทของทุกฝ่าย คือภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน รวมทั้งองค์การพัฒนาเอกชนในกระบวนการบริหารจัดการพัฒนาด้านต่างๆ จากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นให้สอดคล้องกับนโยบายกระจายอำนาจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรท้องถิ่นระดับล่างให้สามารถปฏิบัติงานตามภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 การบริหารจัดการทรัพยากรโดยท้องถิ่น

แนวคิดการบริหารและการจัดการ โดยเฉพาะในเรื่องทรัพยากรที่สำคัญได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 - 2534) ทั้งนี้ได้มีการวิเคราะห์ว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นนั้น มีผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องเข้าไปดูแลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น และโดยวิธีการที่เหมาะสม การดูแลทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการที่เรียกว่า การประสานงานหรือความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน โดยคำว่า “รัฐ” นั้น หมายถึงถึงองค์กรของรัฐในทุกระดับ ซึ่งได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และองค์กรอื่น ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่นั้น ๆ ประกอบกับคณะรัฐมนตรีได้มีมติมอบหมายให้จังหวัด อำเภอ และตำบลเข้ามามีบทบาทในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้จังหวัดริเริ่มสร้างความตระหนัก ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในจังหวัดอย่างทั่วถึงทั้งจังหวัด ให้หน่วยงานต่างๆ ช่วยกันพิจารณากำหนดแนวทางหลักของพื้นที่

อนุรักษ์หรือพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ ซึ่งจังหวัดและอำเภอจะมีบทบาทในการช่วยบริหารหรือช่วยจัดการด้วย ตลอดจนเริ่มหาแนวทางที่ชัดเจนว่าจะบริหารพื้นที่ต่างๆของจังหวัดอย่างไร นอกจากนี้สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและ ศิลปกรรมที่จังหวัดมีอยู่ เช่น วัด หรือศิลปกรรมอื่นๆ

ปัจจุบันการบริหารและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่รัฐจะเป็นผู้ดำเนินการแต่ฝ่ายเดียวอีกต่อไป ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน (2540) ได้บัญญัติรับรองว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ และมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน” ตามที่กฎหมายบัญญัติ” (มาตรา 46) อีกทั้งตามแผนพัฒนาฯฉบับที่ 8 ก็ได้กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชน สำหรับในเรื่องท่องเที่ยวตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ในส่วนกรอบแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และทำให้เกิดความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

2.3 รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่

ปัจจุบันได้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกันมากขึ้นในทุกพื้นที่อันเนื่องมาจากประชากรได้เพิ่มขึ้นและรวมทั้งปัญหาการบริหารจัดการในพื้นที่ยังไม่เหมาะสมจึงเกิดแนวความคิดในเรื่องการบริหารจัดการในลักษณะ “พหุภาคี” ประกอบด้วยรัฐ ประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชนรวมทั้งนักวิชาการสื่อมวลชนต่างๆ ในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในแต่ละท้องถิ่นโดยเฉพาะในระดับจังหวัดหรืออำเภอเพื่อเป็นตัวกลางเอื้ออำนวยให้ชุมชนแสดงบทบาทในการพัฒนาและจัดการตนเองอย่างเป็นระเบียบและขั้นตอนคือ การร่วมกันวางแผนและจัดผังการใช้ดิน น้ำ ป่า การพัฒนาปรับปรุงดิน น้ำ ป่า ตามแผน การออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ควบคุมกันเอง การรับรองสิทธิการใช้ของสมาชิกโดยชุมชนผ่านคณะกรรมการและความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ

หากพิจารณาถึงรูปแบบในการบริหารจัดการพัฒนาที่มีอยู่ในพื้นที่ในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่ามี 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

- 1) การบริหารจัดการโดยรัฐฝ่ายเดียว ได้แก่ การดำเนินกิจการในพื้นที่ที่รัฐเป็นผู้ปฏิบัติจัดทำเองทั้งหมด โดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบดั้งเดิม

2) การบริหารจัดการโดยรัฐร่วมกับประชาชนได้แก่ การบริหารการพัฒนาที่เปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของรัฐในรูปของโครงการพัฒนาต่างๆ

3) การบริหารจัดการ โดยภาคเอกชน ซึ่งมีลักษณะเป็นการมอบภารกิจหรือโอนกิจการบางส่วนหรือทั้งหมดไปให้เอกชนเป็นผู้ปฏิบัติจัดทำแทน

การให้ภาคเอกชนหรือองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการกิจของรัฐ มีได้หลายรูปแบบ และหลายสัดส่วนซึ่งมากและน้อย ตามบทบาทอำนาจรัฐกับเอกชน และองค์กรประชาชนซึ่งแล้วแต่รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2538) ได้จัดกลุ่มกิจกรรมของภาครัฐและแสดงสัดส่วนระหว่างบทบาทของรัฐกับเอกชน และประชาชนไว้ ดังนี้

1) กิจกรรมที่รัฐยังต้องมีบทบาทนำเป็นด้านหลัก คือ กลุ่มความมั่นคงและกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ การรักษาความมั่นคงของประเทศ การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม การดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งภารกิจพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การป้องกันและปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง การป้องกันและปราบปรามยาเสพติด เป็นต้น

2) กิจกรรมที่รัฐควรมีบทบาทร่วมกับเอกชน ซึ่งรูปแบบการร่วมจะมีลักษณะตั้งแต่การให้เอกชนเข้ามามีบทบาทน้อยที่สุดไปจนถึงการให้เอกชนมีบทบาทมากที่สุด เรียงตามลำดับ ดังนี้ (1) กลุ่มกิจการต่างประเทศ (2) กลุ่มผู้บริหาร (3) กลุ่มการคลังและเศรษฐกิจ (4) กลุ่มพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (5) กลุ่มพัฒนาชนบท ชุมชน และเมือง (6) กลุ่มเกษตรกรรม (7) กลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (8) กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและ (9) กลุ่มโครงสร้างพื้นฐานและพลังงาน

3) กิจกรรมที่รัฐไม่ควรมีการกิจอีกต่อไป คือกลุ่มรัฐวิสาหกิจต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยเหตุผลทางด้านการค้นหากำไร แต่เมื่อดำเนินการแล้วไม่สามารถเลี้ยงตัวได้สมควรหาทางให้เอกชนมีการแข่งขันดำเนินการได้ เว้นรัฐวิสาหกิจบางแห่งที่จัดตั้งขึ้นมา ด้วยเหตุผลทางความมั่นคงของรัฐ การอนุรักษ์ หรือเพื่อการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ก็อาจใช้วิธีร่วมลงทุนกับเอกชน

2.4 แนวทางการบริหารและการจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

2.4.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

เป็นที่ยอมรับกันว่าการท่องเที่ยว ได้สร้างรายได้และเงินตราต่างประเทศเข้ามาจำนวนมาก ทั้งยังเป็นแหล่งสร้างงานให้แก่ประชาชนต่างๆ ในท้องถิ่น ความสำเร็จในด้านการท่องเที่ยว ได้นำมาซึ่งความสำเร็จในด้านการกระตุ้นการลงทุนในกิจการต่างๆ รวมทั้งอุตสาหกรรมด้วย การท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศส่วนรวมเป็น

อย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามปัญหาสืบเนื่องจากการท่องเที่ยวก็มีหลายประการ เช่น การทำลายสภาพแวดล้อม ทรัพยากรตลอดจน วัฒนธรรมอันดีงามที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นต้น

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายประการ เช่น

1) จัดกระบวนการหรือกลไกการบริหารจัดการของรัฐที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การจัดทำแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชน

2) จัดให้มีกระบวนการและช่องทางของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการพัฒนาเป็น 2 ระบบควบคู่กัน ไป คือ ระบบการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางการพัฒนาเป็นระบบที่มีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน และระบบการจัดการกิจกรรมการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายส่งเสริมและสนับสนุนในด้านนโยบาย มาตรการและงบประมาณสนับสนุน

3) เสริมสร้างวิสัยทัศน์และสร้างขีดความสามารถในการจัดการหรือ การมีส่วนร่วมให้แก่องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน สาธารณชน ภาคธุรกิจ เอกชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินแผนงานโครงการของรัฐหรือของชุมชน เช่น การใช้มาตรการจูงใจทางภาษี การสนับสนุนการฝึกอบรมทางด้านจัดการ และการส่งเสริมความร่วมมือกับ ฝ่ายอื่นๆในสังคม

การมีส่วนร่วมของประชาชนได้รับการยอมรับทั้งในแง่ของหลักการและกลไกที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการพัฒนาต่างๆ หรือกิจการที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น โดยทั่วไปจึงมีการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ดังนี้

1) เพื่อได้รับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจการและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้น

2) เพื่อช่วยในการชี้ประเด็นปัญหา และคุณค่าต่างๆของสิ่งแวดล้อม

3) เพื่อแสดงความคิดเห็นอันอาจจะเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

4) เพื่อช่วยในการให้ข้อมูลย้อนกลับ และช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบต่างๆ

อันจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนการดำเนินงานและการตรวจเฝ้าระวัง

5) เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้ง และเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน

ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมที่แตกต่างกัน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน หรือมีครบทั้ง 5 วัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ และขึ้นอยู่กับประเด็นปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2538) ได้สรุปภาพรวมของการพัฒนาในระยะเวลาสามสิบปีที่ผ่านมาว่า ได้ก่อให้เกิดดุลยภาพด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนามากเกินไปของภาครัฐและภาค (ธุรกิจ) เอกชน ในขณะที่ภาคประชาชนเป็นฝ่ายขาดดุลยภาพด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนามาโดยตลอด เพราะภาครัฐมิได้ถือว่าภาคประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงต้องมีการปรับดุลของการมีส่วนร่วมในยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฯ โดยมีแนวทางและมาตรการที่เป็นระบบชัดเจนและนำไปปฏิบัติได้

กรอบการวิเคราะห์การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล และอย่างยั่งยืน จะต้องดำเนินการดังนี้

- มีการปรับเปลี่ยนบทบาท และภารกิจของภาครัฐซึ่งมีมาก และรวมศูนย์เกินไปให้น้อยลง และเกิดการถ่ายโอน และกระจายอำนาจความรับผิดชอบไปยังภาค (ธุรกิจ) เอกชน และภาค (เกษตรกรรม) ประชาชน
- มีการปรับดุลของการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาด้วยการเร่งสร้างสมรรถนะทางการพัฒนา (Capacity Development) ของภาคประชาชน โดยระบุอาณาบริเวณ (Area) กลุ่มเป้าหมาย (Target Groups) และประเด็นปัญหาที่มีความรุนแรงด่วนให้ชัดเจน
- มีการปรับโครงสร้าง และกระบวนการของการมีส่วนร่วมทางการพัฒนา เพื่อให้รองรับกับการสร้างสมรรถนะทางการพัฒนา

2.4.2 การกระจายอำนาจการบริหารจัดการ

คำว่า “ การกระจายอำนาจ ” แม้ว่าจะมีการใช้กันอย่างกว้างขวาง แต่ในแวดวงวิชาการก็ยังไม่อาจหาคำจำกัดความที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการกระจายอำนาจเป็นคำที่มี พหุมิติ (Multi - dimensions) การนำไปใช้จึงต้องมีความชัดเจนว่ากำลังหมายถึงมิติใดในแง่ของกฎหมาย การกระจายอำนาจ เป็นเรื่องที่รัฐได้โอนอำนาจหน้าที่ของรัฐไปให้นิติบุคคลอื่นตามกฎหมายมหาชนเพื่อดำเนินการหรือจัดทำกิจกรรมบางอย่างโดยให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินการดังกล่าว

ในทางการเมืองการบริหาร การกระจายอำนาจเกี่ยวข้องกับหลายคำคือ การกระจายอำนาจการบริหาร (Administrative Decentralization) กับ การกระจายอำนาจการเมือง (Political

Decentralization) การมอบอำนาจหน้าที่ (Delegation of Authority) หรือการแบ่งอำนาจ (Decentralization) กับการโอนอำนาจหน้าที่ (Devolution)

สิ่งหนึ่งที่ต้องถามเมื่อมีการกระจายอำนาจ คืออะไรเป็นเป้าหมายสำคัญของการกระจายอำนาจ เพราะหากการกระจายอำนาจขาดเป้าหมายที่ชัดเจนแล้วก็เท่ากับว่าไม่มีกระจายอำนาจเกิดขึ้นเนื่องจากไม่รู้ว่าจะมีทิศทางอย่างไรและจุดสุดท้ายคืออะไร

เป้าหมายหลักของการกระจายอำนาจอยู่ที่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการในกิจกรรมนั้น แต่ก็มีความแตกต่างกันในจุดเน้นที่จะนำไปสู่เป้าหมายนี้ การแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาให้น้อยลงเพื่อจะมีเวลาให้กับงานที่มีความสำคัญมากขึ้นและคนในองค์กรมีส่วนร่วมในการบริหารงานในขณะที่เดียวกับที่รักษามาตรฐานในการดำเนินงานที่เป็นแผนเดียวกันไว้ การโอนอำนาจให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะตัดสินใจอย่างอิสระในกิจกรรมของท้องถิ่นของตนเอง และความรวดเร็วในการให้บริการที่ตรงกับปัญหาความต้องการของประชาชน

การกระจายอำนาจในระบบราชการมีหลักที่สำคัญ คือ

1. การกระจายบทบาท (Role) เช่น การปรับบทบาทองค์กรภาครัฐจากลักษณะการควบคุม ตรวจสอบ ไปเป็นการส่งเสริมและกำกับ
2. การกระจายภาระหน้าที่ (Function) เช่น พันธกิจใดของกระทรวง ทบวง กรม ที่ควรกระจายสู่ท้องถิ่น
3. การกระจายอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งได้แก่ การตัดสินใจในเชิงนโยบาย การตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดแผน รวมทั้งการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร เช่น เงิน คน เทคโนโลยี และวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

หากจำแนกกิจกรรมภาครัฐตามลักษณะ หรือรูปแบบของการกระจายอำนาจ อาจจำแนกได้ 3 ลักษณะ

1. กิจกรรมที่ต้องทำ ซึ่งอาจจะเป็นไปในลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง (Centralization) หรือการมอบอำนาจหรือแบ่งอำนาจ รวมทั้ง การส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม
2. กิจกรรมที่อาจทำ ได้แก่ กิจกรรมในลักษณะ Contract – out ได้
3. กิจกรรมที่รัฐไม่ต้องทำ คือ มอบบทบาทให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

แทน(privatization)

2.4.3 แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Tourism) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (Adventure Tourism) เป็นต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เป็นสำคัญ

ปัจจุบัน ได้มีความพยายามของทุกๆ ประเทศในการที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนา การอนุรักษ์และการเสริมสร้างระบบประชาธิปไตยในระดับพื้นฐาน ซึ่งก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวใน 3 ด้าน คือ

1) กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ มีขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก ทั้งในแง่การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่นจนถึงการอนุรักษ์ ป้องกันและแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ

2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยว ในด้านการศึกษาเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นความต้องการที่มีมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวและในทุกส่วนของสังคม เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้ และความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3) กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มาจากรากหญ้า (ประชาชนพื้นฐาน) อันจะเป็นหลักประกันที่จะให้การพัฒนามีทิศทางที่ถูกต้อง มีการกระจาย รายได้ที่เหมาะสม เป็นไปตามความต้องการของผู้อยู่ในพื้นที่มากขึ้น

จากกระแสดังกล่าวทำให้เกิดแนวความคิดของการพัฒนาในทิศทางที่ยั่งยืน ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยตรงและต่อระบบการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยว เพื่อมาทดแทนหรือแข่งขันกับการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม หรือแบบทั่วไปเป็นการท่องเที่ยวแบบ Ecotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งจำเป็นต้องมีการจัดการที่แตกต่างไปจากการท่องเที่ยวแบบทั่วไป

ในปัจจุบัน ได้เกิดสงครามแย่งชิงนิเวศ ซึ่งนำไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายต่างๆ เช่น การเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน หรือชาวบ้านกับรัฐหรือนายทุน ในระดับท้องถิ่นนโยบาย กฎหมาย และพระราชบัญญัติ ที่สอดคล้องต่อแต่ละฝ่าย ทั้งของฝ่ายรัฐ ฝ่ายนายทุนที่ต้องการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติในรูปแบบสหภาพตลอดจนฝ่ายนักอนุรักษ์ นักพัฒนาและนักวิชาการทั่วไป จึงมีแนวความคิดที่จะประสานความคิดริเริ่มและการจัดการของทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน โดยตอบสนองต่อประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้มีผู้เสนอว่า ควรจะมีรูปแบบการบริหารใน 2 ระดับ คือ ระดับแนวนอน ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องและระดับแนวตั้ง คือ หน่วยงานของรัฐใน ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรที่ไม่ใช่ของรัฐบาล แต่มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวมและสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แรงงาน ความรู้ ตามอำนาจของผู้คนในท้องถิ่นได้ ซึ่งการบริหารดำเนินงานควรครอบคลุมในเรื่องต่างๆ เช่น

- ควบคุมบริหารงานให้เป็นไปตามแผนแม่บทที่วางไว้ในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง
- จัดให้มีคู่มือการดำเนินงานท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานทั้งของเจ้าหน้าที่ในภาครัฐและเอกชน
- มีการกำหนดมาตรฐานทางสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ได้ตามมาตรฐานนั้น
- มีการกำหนดดัชนีทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ให้การศึกษาและฝึกอบรมบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้มีสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวในอนาคต ควรผนึกเอาการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา โดยจะต้องมีการประสานเข้ากับพื้นที่และการปฏิบัติงานของหน่วยงานในระดับต่างๆ รวมทั้งภาคเอกชน ทั้งนี้รัฐจะต้องกระจายอำนาจ และบทบาทในการบริหารจัดการให้แก่องค์กรในระดับท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรในพื้นที่มากขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

Mill and Morrison (1985) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวจะต้องประกอบไปด้วย สิ่งดึงดูดใจ ซึ่งเป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการสนอง ความต้องการของนักท่องเที่ยวขณะที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยว สาธารณูปโภคและการขนส่ง ที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ และสุดท้ายคือการต้อนรับอย่างมีมิตรไมตรี

Swarbrooke (2000) กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวคล้ายกันว่า แหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก การขนส่ง และการต้อนรับด้วยมิตรไมตรี

Cooper and Others (1994) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวเป็นสถานที่สำคัญที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องประกอบด้วย 4 As คือ

- 1) สิ่งดึงดูดใจ (Attractions)
- 2) การเข้าถึง (Access)
- 3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities)
- 4) บริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service)

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2542) กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวว่า ประกอบด้วย

- 1) สิ่งดึงดูดใจ สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่และเหตุการณ์
- 2) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภค และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น โรงแรม ร้านอาหาร

3) การเข้าถึง ต้องมีระบบการขนส่ง ประกอบด้วย เส้นทาง พาหนะ และผู้ประกอบการ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2544) กล่าวว่า การที่จะให้นักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมทรัพยากรท่องเที่ยวใดๆ ก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

- 1) ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งดึงดูดใจ เช่น ความสวยงามของธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน สถานที่ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น
- 2) ทรัพยากรท่องเที่ยวจะต้องมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง ปัจจัยสำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นตลอดจนสามารถเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับบริเวณใกล้เคียง
- 3) ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นองค์ประกอบเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมแหล่งท่องเที่ยวได้ประทับใจ เช่น บริการด้านน้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสาร การขนส่ง ที่พัก อาหาร นาเที่ยว แลกเปลี่ยนเงินตรา สินค้าที่ระลึก เป็นต้น

มัลลิกา สิริพิศ (2542) กล่าวว่าแหล่งท่องเที่ยวเป็นศูนย์รวมสิ่งให้นักท่องเที่ยวต้องการและมีความจำเป็น ประกอบด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายของนักท่องเที่ยวทุกประเภทซึ่งได้แก่

1. สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว (Attraction) มี 2 ประเภท คือ สิ่งดึงดูดใจทางธรรมชาติ (Natural Attraction) และสิ่งดึงดูดใจที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made Attraction) ได้แก่ โบราณสถาน แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ
2. สิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว (Amenities) ที่เป็นปัจจัยจำเป็นซึ่งเป็นตัวชี้รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ด้วย ได้แก่ ที่พัก อาหาร เครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก

3. การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวและคมนาคมขนส่ง (Access) เป็นการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวภายในและสามารถเชื่อมต่อระหว่างแหล่งท่องเที่ยวอื่นรวมถึงการจัดบริการรับส่งในบริเวณที่พักนักท่องเที่ยว

4. บริการเกี่ยวหนุน (Ancillary Services) เป็นบริการอื่นที่เกี่ยวหนุนหรือเพิ่มความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว เช่น บริการด้านข้อมูลข่าวสาร บริการด้านรักษาความปลอดภัย

5. โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค (Infrastructure and Superstructure) โครงสร้างพื้นฐาน หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวรองรับการดำรงชีวิตมนุษย์โดยรัฐบาลเป็นผู้ลงทุนในการสร้างจัดหา และ Superstructure หมายถึง สิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากโครงสร้างพื้นฐานโดยมากเป็นการลงทุนของภาคเอกชน

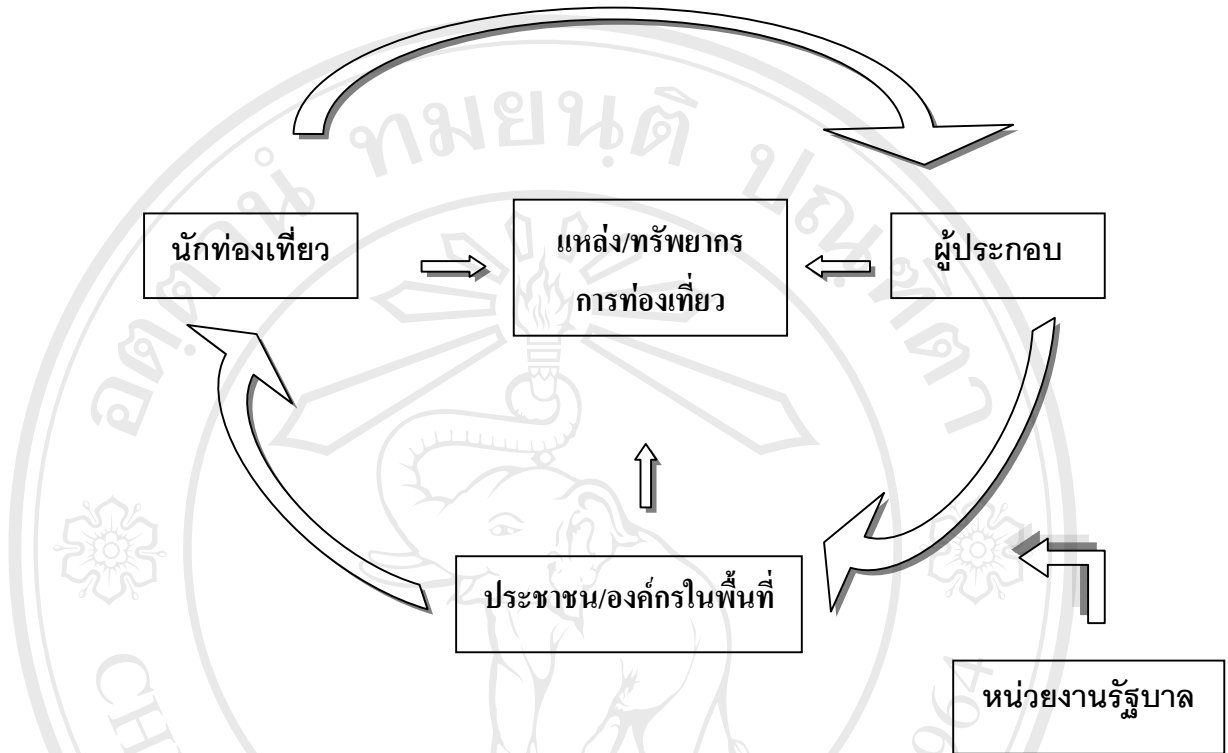
จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วยองค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก เส้นทางคมนาคมเข้าถึง และอสังหาริมทรัพย์การต้อนรับนักท่องเที่ยวของเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว

3.1 แนวคิดระบบการท่องเที่ยว

การส่งเสริมหรือพัฒนาสถานที่ และ/หรือกิจกรรมใดๆ เพื่อการท่องเที่ยวให้ประสบผลสำเร็จต้องทำความเข้าใจเป็นพื้นฐานก่อนว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมเชิงระบบ(System) ซึ่งหมายถึง ความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่องขององค์ประกอบหลายๆ องค์ประกอบสำคัญ เข้าด้วยกัน มนัส สุวรรณ (2543) ได้เสนอเป็นกรอบแนวคิดไว้ว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ที่ประกอบกันเป็นระบบการท่องเที่ยว องค์ประกอบดังกล่าวคือ

- (1) แหล่งหรือทรัพยากรการท่องเที่ยว
- (2) ผู้มาเยี่ยมชมเยือน (Visitors) ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม
 - นักท่องเที่ยว (Tourists) หมายถึง ผู้มาเยี่ยมชมเยือนที่มีการพักค้างคืน
 - นักทัศนจร (Excursionists) หมายถึง ผู้เยี่ยมชมเยือนแบบเข้าไป – เย็นกลับ
- (3) ผู้ประกอบการทั้งที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรง และธุรกิจเกี่ยวเนื่อง
- (4) ประชาชนในพื้นที่
- (5) หน่วยงานของรัฐบาล

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 5 สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ภาพที่ 3.1.1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบระบบการท่องเที่ยว

จากแผนภูมิที่ 3.1.1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบระบบการท่องเที่ยวคือ องค์ประกอบร่วม (Common Component) ที่องค์ประกอบอื่นต่างเข้ามาเกี่ยวข้องกับ อย่างไรก็ตาม แต่ละองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเป้าหมายที่แตกต่างกันไป นักท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อหวังชื่นชมในสุนทรีย์ หรือคุณค่าเชิงการท่องเที่ยว ซึ่งอาจทำให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน หรือสบายใจ ในขณะที่ผู้ประกอบการมองถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรที่อาจได้รับจากการดำเนินธุรกิจสำหรับประชาชนหรือองค์กรท้องถิ่นเดิมมิได้มีบทบาทหรือมีส่วนได้ส่วนเสียกับแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวมากนัก เพราะคิดว่ามีหน่วยงานของรัฐบาลเช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช หรือกรมศิลปากร เป็นต้น คอยดูแลอยู่แล้ว ภายหลังจากพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีผลบังคับใช้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นจึงเริ่มมีบทบาทในการดูแลและบริหารจัดการมากขึ้น ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐบาลที่

รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวที่จะเป็นผู้คอยสนับสนุนหรือให้คำแนะนำ มากกว่าการลงมือดำเนินการเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

สิ่งที่น่าสนใจและจะเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาคั้งนี้ จากแนวคิดระบบการท่องเที่ยวคือ การส่งเสริมหรือการพัฒนาศูนย์ให้บริการการท่องเที่ยว ให้มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สมบูรณ์และยั่งยืนต้องพิจารณาแบบองค์รวม เป็นระบบ ทุกองค์ประกอบต้องถูกพิจารณาอย่างเกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน จะพิจารณาเพียงพื้นที่ของศูนย์ให้บริการการท่องเที่ยวโดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของนักท่องเที่ยว/ผู้เยี่ยมชม ผู้ประกอบการหรือแม้แต่ประชาชนและองค์กรในท้องถิ่น อาจทำให้การส่งเสริมและการพัฒนาต่างๆไม่ประสบผลสำเร็จได้

นอกเหนือจากแนวคิดระบบการท่องเที่ยวข้างต้นแล้ว ยังมีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 (As) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นกลไกที่ทำให้ระบบการท่องเที่ยวมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3.2 แนวคิดองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว (3As)

ในประเด็นองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว Burkart and Mabrik (1981) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า แหล่งหรือสถานที่ที่สามารถจะส่งเสริมหรือพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์ควรต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 องค์ประกอบ หรือที่รู้และเรียกโดยทั่วไปในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวว่า 3As ประกอบด้วย

- สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งดึงดูดใจนั้นเป็นองค์ประกอบแรกที่มุ่งบอกศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของสถานที่ สิ่งดึงดูดใจมีความหมายครอบคลุมค่อนข้างกว้างขวางแต่อย่างน้อยที่สุดต้องมีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับความมีชื่อเสียง สุนทรียภาพ ความสวยงาม คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้อาจหมายรวมไปถึงคุณค่าเชิงวิชาการ การถ่ายทอดประสบการณ์และการเรียนรู้

- การเข้าถึง (Accessibility) การเข้าถึงเป็นองค์ประกอบที่จะเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมสถานที่ หากขาดองค์ประกอบส่วนนี้หรือมีองค์ประกอบนี้แต่มีสภาพไม่สมบูรณ์ อาจทำให้ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวลดลง ทั้งนี้การเข้าถึงส่วนใหญ่หมายถึงเส้นทางคมนาคมต้องมีความเหมาะสมกับสภาพหรือลักษณะของสถานที่/แหล่งท่องเที่ยว

- สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) องค์ประกอบส่วนนี้ จัดเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการของสถานที่ ก่อนการตัดสินใจเลือกเดินทางไปท่องเที่ยว นอกเหนือจากปัจจัยส่วนบุคคลของผู้จะเดินทางเช่น เพศ อายุ อาชีพ สถานภาพ ฐานะทางบ้าน วันหยุด และอื่นๆ แล้ว ปัจจัยเชิงพื้นที่ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น ห้องสุขา ที่จอดรถ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และอื่นๆ ล้วนมี

ศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ทั้งสิ้น ทำนองเดียวกันหรือคล้ายกับการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต้องมีความเพียงพอและเหมาะสมกับประเภทหรือลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว

3.3 แนวคิดด้านการตลาดและแนวคิดส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix)

ในเชิงธุรกิจมีนักธุรกิจและนักคิดหลายท่านที่สำคัญๆ ให้แนวทางไว้ เช่น Philip Kotler เจ้าของแนวคิดพฤติกรรมผู้บริโภค ส่วนประสมการตลาด หรือ 4Ps กล้องคำ และ S-R Theory ส่วน Kawkins, Best and Coney, 1998 (อ้างโดย มนัส 2543) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมผู้บริโภคและกลยุทธ์ทางการตลาด โดยเน้นวิถีการดำเนินชีวิต (Life Style) ของผู้บริโภคเป็นเกณฑ์หลักในการวางกลยุทธ์ทางการตลาด ในการศึกษาครั้งนี้ มีแนวคิด 2 แนวคิดหลักมาพิจารณาในบริบทของการท่องเที่ยว ดังนี้

1) กลยุทธ์ทางการตลาด

มักจะมีคำถามเกิดขึ้นเสมอว่า พฤติกรรมผู้บริโภคคืออะไร ทำไมเราจำเป็นต้องเรียนรู้ จำเป็นเพียงไรที่ผู้บริหาร ผู้ประกอบการ และผู้บริโภคต้องพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดรวมทั้งกลยุทธ์ดังกล่าวจะใช้ในบริบทของการท่องเที่ยวได้ดีและมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใด

กลยุทธ์ทางการตลาดคงมีเป้าหมายด้วยคำพูดง่ายๆ ว่า จะทำอะไรที่ผู้ประกอบการจะทำให้ลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรานำเสนอ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยว การบริการ อาหาร และองค์ประกอบอื่นๆ ที่ทำให้นักท่องเที่ยวสุขกาย สบายใจ พอใจ และประทับใจได้ จนพร้อมที่จะยอมเสียค่าใช้จ่าย เวลา และโอกาสอื่นมาใช้บริการกับบริการหรือผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยวที่เรามีให้ ซึ่งกลยุทธ์ทางการตลาดนี้ Hawkins, Best and Coney (1998) ได้เสนอความคิดเห็นว่า จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการรวมตัวของส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) ซึ่งประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ ราคา การสื่อสาร การเผยแพร่ และการบริการที่มีให้แก่ตลาดเป้าหมาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการช่วยให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจ

2) ส่วนประสมทางการตลาด

ในขณะเดียวกัน Kotler (1994) ก็ได้ให้ความหมายของ Marketing Mix ที่ค่อนข้างครอบคลุมว่า ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ที่ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย

หากจะทำการเปรียบเทียบแนวคิด Marketing Mix ทั้งของ Kotler และ Hawkins, Best and Coney แล้วพอสรุปในภาพรวมได้ดังนี้

2.1) ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง อะไรก็ได้ที่ผู้บริโภคต้องการใช้หรืออาจจะต้องการใช้เพื่อสนองความต้องการของเขา เพียงแต่แตกต่างกันตามลักษณะของผู้บริโภค กาลเวลา และตัวผลิตภัณฑ์ ซึ่งโดยปกติอาจจะมองได้ในลักษณะของสิ่งต่อไปนี้

- (1) ปริมาณ
- (2) คุณภาพ
- (3) ลักษณะการบริการ
- (4) รูปลักษณ์
- (5) การบรรจุหีบห่อ
- (6) การจัดกลุ่มสินค้า/ประเภทผลิตภัณฑ์

ในด้านมิติของการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่ง โดยนัยที่กล่าวข้างต้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับประเด็นต่างๆ มากมาย ทั้งชุมชน แหล่งท่องเที่ยว การให้บริการ ผลิตภัณฑ์ ชุมชน ตลอดจน สิ่งอื่นๆ ที่เป็น สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งอำนวยความสะดวก (Availability and Amenity) การเข้าถึง (Accessibility)

สิ่งที่กล่าวมาในฐานะเป็นองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวดังกล่าว จำเป็นต้องมีคุณภาพในด้านต่างๆ ตามระดับเกณฑ์มาตรฐานสากล ถ้ากำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็นนักท่องเที่ยวระดับสากล หรือตามระดับเกณฑ์ที่ยอมรับได้ (Acceptable Criteria) ถ้ากำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็นนักท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น หรือตามฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวเป็น สิ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและการธุรกิจ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

2.2) ราคา (Price) ในเชิงธุรกิจ หมายถึง การกำหนดราคาที่เหมาะสมในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ในมิติของการท่องเที่ยวนี้จำเป็นต้องพิจารณาถึง ราคาของสินค้า ทั้งประเภทรูปธรรมและนามธรรม ที่เป็นการบริการ ภาพลักษณ์ต่างๆ และระบบคุณค่าของผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยวดังกล่าวมาแล้ว โดยปกติการกำหนดราคาอาจจำเป็นต้องพิจารณาในประเด็นของต้นทุนภาษี ความเสี่ยง กำไร ทั้งนี้ต้นทุนควรรวมถึงค่าวัตถุดิบ ค่าแรง ค่าสินค้าที่เกี่ยวข้อง ค่าขนส่ง การติดต่อสื่อสาร ค่าอาคารสถานที่ ตลอดจนค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องด้วย แต่ทั้งนี้การกำหนดราคาที่เหมาะสมยังคงต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาวะการแข่งขันในตลาดภายในและภายนอกด้วย

2.3) ช่องทางการจำหน่าย (Place) เป็นการกำหนดช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือการทำให้ลูกค้ากลุ่มเป้าหมายทราบและรู้จักคุณค่าของผลิตภัณฑ์จนเกิดความสนใจในปัจจุบัน การท่องเที่ยวมีช่องทางการจำหน่ายและประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางที่ใช้กันอยู่ทั่วไป (Conventional Channel) เช่น การใช้สื่อสารมวลชน วิทยุ โทรทัศน์ แผ่นพับ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณา ติดเครื่องบินรถยนต์ เรือ ผนังตึก ป้าย (Billboard) สื่อบุคคล และจดหมาย เป็นต้น ปัจจุบันได้มีการพัฒนาช่องทางที่ทันสมัยมากขึ้น (Modern Channel) ได้แก่ การใช้ E-Commerce ระบบ

Website E-mail และการผสมผสานระหว่าง Website กับโทรศัพท์มือถือ ระบบโทรทัศน์ และ วิทยุทัศน์ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นกับกลุ่ม เป้าหมาย และภาวการณ์ลงทุนของแต่ละช่องทาง และวิธีการ

2.4) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่าง ผู้จัดการจำหน่ายและตลาดเป้าหมายเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แจ้งข่าวสาร หรือชักจูงให้เกิดทัศนคติและพฤติกรรมที่ซื้อ การส่งเสริมทางการตลาดอาจทำได้ 4 แบบด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า ส่วนผสมผสานการส่งเสริมการตลาด (Promotion Mix) หรือส่วนประสมในการติดต่อสื่อสาร (Communication Mix)

2.4.1 การโฆษณา (Advertising) เป็นการติดต่อสื่อสารแบบไม่ใช้บุคคล (Non – Personal) โดยผ่านสื่อต่างๆ และผู้อุปถัมภ์รายการต้องเสียค่าใช้จ่ายในการโฆษณาที่ผ่านสื่อ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ป้ายโฆษณาในโรงภาพยนตร์

2.4.2 การขายโดยใช้บุคคล (Personal Selling) เป็นการติดต่อสื่อสารทางตรงแบบเผชิญหน้าระหว่างผู้ขายและลูกค้าที่มีอำนาจซื้อ ซึ่งเป็นการขายโดยใช้พนักงานขาย

2.4.3 การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) เป็นกิจกรรมทางการตลาด ที่นอกเหนือจากการขายโดยใช้บุคคล การโฆษณา และการประชาสัมพันธ์ที่ช่วยกระตุ้นการซื้อของผู้บริโภค และประสิทธิภาพของผู้ขาย

2.4.4 การให้ข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ (Publicity and Public Relation)

(1) การให้ข่าวสาร (Publicity) การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสินค้า/บริการแบบไม่ใช้บุคคล

(2) การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) เป็นความพยายามที่ได้ จัดเตรียมไว้ขององค์การเพื่อชักจูงกลุ่มสาธารณะให้เกิดความคิดเห็นหรือทัศนคติต่อองค์การ ฉะนั้น การกำหนดแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์พิจารณาถึงปัจจัยต่อไปนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญ

1) กลุ่มเป้าหมายตามคุณลักษณะเฉพาะ

2) แหล่งข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมาย

3) แหล่งจัดการแผนการเดินทางของกลุ่มเป้าหมาย

4) การกำหนดยุทธวิธีเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย หรือการดึงความสนใจ จากกลุ่มเป้าหมายเข้าหาแหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริม

5) การดึงดูความสนใจ และการสร้างคุณค่าแก่แหล่งท่องเที่ยวให้ เกิดแก่กลุ่มเป้าหมาย ทั้งด้านความไว้วางใจ คุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม ความปลอดภัย การเรียนรู้ และความเพลิดเพลิน

กล่าวโดยสรุป สำหรับแนวคิดระบบการท่องเที่ยว กรณีของการส่งเสริม หรือพัฒนาสถานที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จะพิจารณาองค์ประกอบหนึ่งองค์ประกอบใดแต่เพียง อย่างเดียวไม่ได้ ทั้งนี้เพราะจากองค์ประกอบต่างๆ มีความสัมพันธ์และเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน ยิ่งไป กว่านี้ การส่งเสริมและพัฒนาสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว องค์ประกอบภายในของสถานที่ (3As) กลไกด้านการตลาดและ ส่วนประสมทางการตลาด (4As) ที่จำเป็นต้องขับเคลื่อน ที่สำคัญได้รับการพิจารณาด้วยเช่นกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

อาภรณ์พันธ์ จันสว่าง (2522) ได้กล่าวถึง “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันมีมากพอจนเกิดความคิดริเริ่ม โครงการเพื่อ การนั้นๆ เหตุผลเบื้องต้นของคนเราสามารถรวมกันได้ ควรจะต้องมีความตระหนักว่าปฏิบัติการ ทั้งหมด หรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยหรือทำในนามกลุ่มนั้น การกระทำผ่านองค์การ (Organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2526) ได้ให้ความหมาย “การมีส่วนร่วมของชุมชน” หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูป ส่วนบุคคลกลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัคร รูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามี ส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกันที่เกี่ยวข้องกับในเรื่องต่อไปนี้ ให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมตลอดจน ความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

นอกจากนี้ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้แบ่งขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชนบท
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

อำนาจ อนันตชัย (2536) ได้ให้ข้อควรพิจารณาถึงการที่คนเรามีความปรารถนาที่จะร่วมมือกันทำงานต่างๆ นั้น ก็เนื่องมาจากสาเหตุที่สำคัญดังนี้

- 1) มีความต้องการที่จะได้ร่วมทำตามกลุ่มหรือหมู่พวก
- 2) มีความต้องการที่จะเป็นผู้มีความสำคัญ
- 3) มีความต้องการที่จะได้รับผลประโยชน์
- 4) มีความต้องการที่จะทดลองกระทำ
- 5) มีความต้องการที่จะแก้ตัว หรือต้องการที่จะทดแทนความผิดพลาดที่เคยทำมาในอดีต

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า “แนวความคิดของการมีส่วนร่วมเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นเป็นหลัก” โดยได้รวมถึงการมีส่วนร่วมกับทุกองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว มีเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นปัญหาใหญ่ที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายนักในภาวะสังคมปัจจุบัน ปัจจุบันการมีส่วนร่วมยังอยู่ในวงจำกัด และขาดความสมดุล เช่น ความร่วมมือระหว่างอุทยานแห่งชาติกับองค์กรปกครองท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์การร่วมมือระหว่างชาติกับ องค์กรปกครองท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์การร่วมมือระหว่างประชาชนในพื้นที่กับผู้ควบคุมดูแลทรัพยากรและการประสานงานระหว่างผู้ประกอบการกับส่วนราชการ เป็นต้น รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังคงเป็นลักษณะของการมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว มีเพียงองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นบางแห่งเท่านั้นที่มีโอกาสใน

การจัดการ ในบางพื้นที่ประชาชนได้จัดตั้งกลุ่มและดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเอง โดยเสนอการเชื่อมเยือนพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนและพื้นที่อนุรักษ์ใกล้เคียง

4.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Local Participation)

ในการศึกษารุ่นนี้ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการท่องเที่ยว ซึ่งอาจเป็นหนทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์กรรมของระบบความรู้ลึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และสามารถนำมาประยุกต์ให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่ทรัพยากรท่องเที่ยวได้

แนวทางเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ควรให้ความสำคัญกับบทบาทของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น การท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะมีแรงผลักดัน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากกิจกรรมนั้นๆ อำนวยผลกำไรให้กับประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนั้น คณะกรรมการของท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่สามารถดำเนินการในการควบคุมการเจริญเติบโตและพัฒนาการของท้องถิ่นตนเอง Ceballos – Lascrain H. (1991) (อ้างโดยมนัส 2543: 78 – 79) ได้เสนอแนวทางเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของ ชุมชนท้องถิ่น ได้แก่

- 1) เปิดโอกาสในประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาเพื่อสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ในการท่องเที่ยว
- 2) ให้โอกาสประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของโครงการหรือทุกกิจกรรมของโครงการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการจัดการฝึกอบรมเสริมสร้างความรู้ให้กับคนท้องถิ่น
- 3) มีการสร้างส่วนแบ่งให้กับประชาชน เพื่อสร้างจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของ ในโครงการของประชาชนท้องถิ่น
- 4) เชื่อมโยงผลกำไร ไปสู่การอนุรักษ์ โดยพยายามให้กิจการการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมีการจ้างงานในชนบท และมีการกระจายรายได้ให้ทั่วถึง ซึ่งจะมีผลให้ประชาชนท้องถิ่นเหล่านี้ปกป้องรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรมของตน ซึ่งทุกคนจะถือว่าเป็นสินค้าขายได้และผลประโยชน์มาสู่ตน
- 5) การกระจายผลกำไร การออกแบบวางแผนและดำเนินการโครงการการท่องเที่ยว ควรมีการระบุให้ชัดเจนว่า ประชาชนท้องถิ่นจะได้ผลประโยชน์อะไร ผลประโยชน์จะกระจายไปทั่วทุกคนอย่างไร และเป็นระยะเวลาานานเท่าใด

6) ระบุผู้นำท้องถิ่น เพื่อให้เป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือในการทำความเข้าใจกับชุมชนในเบื้องต้น

7) การนำการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน โดยอาศัยผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเทคโนโลยีเข้าสู่ชุมชน

8) การดำเนินการส่งเสริมกิจกรรมใดๆ ต้องทำความเข้าใจพื้นที่นั้นๆ เป็นอย่างดี ดังนั้น ก่อนมีการออกแบบวางแผนดำเนินกิจกรรมใด ควรมีการศึกษาสภาพการณ์ของพื้นที่ ศักยภาพของพื้นที่ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากร เพื่อนำมาใช้ในการตัดสินใจในการออกแบบวางแผนพัฒนาโครงการได้อย่างเหมาะสมและสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

9) การติดต่อและประเมินผลความก้าวหน้า เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนยุทธวิธี หรือวิธีการดำเนินงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่อาจเปลี่ยนไป นอกจากนี้ หากกิจกรรมที่ดำเนินการแล้วเสร็จเกิดผลกระทบต่อส่วนต่างๆ ของชุมชน ก็จะสามารถนำ ข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการวางแผนปรับปรุงหรือเปลี่ยน โครงการต่อไป

4.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ ด้วยกัน ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (Pseudo - Participation) ซึ่งมี 2 ระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (Domestication) เป็นการใช้อำนาจและการควบคุม ซึ่งผู้วางแผน ผู้บริหาร อภิสถิชนท้องถิ่น นักวิชาการ หรือพวกมีอาชีพทั้งหลายมีอยู่ในมือ เป็นการทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม ในการดึงดูดให้ประชาชนยอมตามในสิ่งซึ่งบุคคลภายนอกเหล่านี้เห็นดีเห็นควร เพื่อประโยชน์ของพวกเขา มากกว่าที่จะให้สิทธิและอำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วมอีกระดับหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมแบบให้ได้รับความช่วยเหลือ (Assistencialism หรือ Paternalism) ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับข่าวสารข้อมูล และได้รับการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับข่าวสารข้อมูล และได้รับการปรึกษาหารือ ได้รับการช่วยเหลือหรือปลอบใจ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ทำให้ผู้รับเป็นเหมือนวัตถุ ไม่สามารถเข้ามีส่วนร่วมอย่าง แข่งขันใดๆ ในเรื่องผลประโยชน์

อีกรูปแบบหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) แบ่งได้เป็น 2 ระดับ เช่นกัน ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ (Cooperation) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนร่วมมือกับบุคคลภายนอก ในการทำกิจกรรมใดๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขา การตัดสินใจเกิดขึ้น โดยการเสวนาระหว่างบุคคลภายในและบุคคลภายนอก อำนาจและการควบคุมของประชาชนได้รับการแบ่งปันตลอดกระบวนการ ระดับที่สอง คือ การมีส่วนร่วมแบบประชาชน

มีอำนาจ (Empowerment) ซึ่งเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งประชาชนจะมีศักดิ์ศรีและอำนาจในทุกมิติ ทุกขั้นตอน ตลอดกระบวนการขององค์กรและกระบวนการ ซึ่งเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจดังกล่าว ประชาชนจะต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จในโครงการหรือสถาบัน รวมทั้งกระบวนการตัดสินใจและการบริหารจัดการ นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย ความสมานฉันท์ และการเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนดหนทางร่วม” กับบุคคลภายนอก ซึ่งประชาชนผู้เข้าร่วมสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นด้วยข้อต่อรองของพวกเขาเอง โดยการเสวนาร่วม ซึ่งเป็นผลมาจาก หลักการพื้นฐานของการออกแบบ และวิธีวิจัยในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั่นเอง แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่แท้จริงเท่านั้นที่ประชาชนจะต้องมีบทบาทในทุกกระบวนการด้วยตัวเอง (Deshler and Sock, 1985 อ้างโดย มนัส, 2544 : 83-85)

จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้สามารถศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน ว่าเป็นไปในรูปแบบใด โดยยึดเอาการมีส่วนร่วมที่แท้จริงเป็นที่ตั้ง เพื่อหารูปแบบการมีส่วนร่วมที่ชุมชนเป็นผู้เลือกและ ผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวต่อไป

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์ (2545) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าบริบทเชิงการท่องเที่ยวพื้นที่วนอุทยานภูชี้ฟ้ามีความพร้อมในองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการ 1) มีสิ่งดึงดูดใจ 2) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับระดับความรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับพื้นที่อุทยานภูชี้ฟ้า และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ระดับปานกลาง ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยาน พบปัญหาและอุปสรรค เกี่ยวกับข้อจำกัดของงบประมาณ บุคลากรไม่เพียงพอในช่วงฤดูหนาว ด้านพื้นที่ไม่สามารถจำกัด

จงรักษ์ อินทยนต์ (2545) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวกรณีศึกษาบ้านโป่งร้อน ตำบลใหม่พัฒนา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ประชาชน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 41- 55 ปี มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ประถมศึกษา และมีอาชีพรับจ้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในด้านการเสนอความคิด การวางแผน และการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การแบ่งปันผลประโยชน์เกิดจากการดำเนินงาน และ การติดตามและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง เพศ อายุ และระดับการศึกษา มีผลต่อความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยว แนวทางที่เหมาะสมในการเข้าไปมีส่วนร่วมใน การจัดการการท่องเที่ยวของประชาชน คือ การกำหนดมาตรฐาน และการ

ชีวิตการประเมิณในระดับบุคคล ชุมชน และสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อความเป็นระบบหรือมาตรฐานในการบริหารจัดการ การแบ่งบทบาทหน้าที่ การจัดการผลตอบแทนที่เหมาะสม และโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเพื่ออนุรักษ์สภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้อยู่อย่างยั่งยืนชั่วลูกชั่วหลาน

นภัก วัฒนคุณ (2545) ได้ศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว : กรณีเวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเวียงท่ากานเพื่อการท่องเที่ยว เพราะมีทัศนคติเชิงบวกในการพัฒนาพื้นที่เวียงท่ากานเพื่อการท่องเที่ยว โดยต้องการเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติตามเกณฑ์ และมาตรฐานการท่องเที่ยวที่ได้วางไว้แล้ว โดยเฉพาะต้องการมีส่วนร่วมสูงในการช่วยเหลือด้านแรงงานในการพัฒนา แต่ไม่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับผลประโยชน์เงินทองของหมู่บ้าน ไม่ต้องการร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงานรวมทั้งไม่ต้องการประเมินผล และหาแนวทางในการปรับปรุงกิจกรรมการท่องเที่ยว

รามศรี พรหมชาติ (2545) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร:กรณีศึกษาบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าประชาชนบ้านโป่งที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านการบริการการท่องเที่ยว และด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในระดับน้อยในทุกขั้นตอน การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร พบว่า ประชาชนที่มีอายุและระยะเวลาอาศัยอยู่ที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรแตกต่าง ในภูมิลาเนามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สงกรานต์ ศรีจันทร์ (2546) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา:กรณีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริผลการศึกษาพบว่า

- 1) ศูนย์ฯถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่สำหรับการศึกษาค้นคว้าสาธิตทางด้านการเกษตร
- 2) ศูนย์ฯมีโครงการสร้างและองค์ประกอบภายในทางด้านกายภาพของพื้นที่
- 3) ศูนย์ฯน่าจะสามารพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพัฒนามุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้

ไปสู่ สาธารณชนได้เป็นอย่างดี และจากการทำการวิเคราะห์จุดแข็ง – จุดอ่อน (swot) ด้านศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว ทำให้ทราบว่าศูนย์ฯ มีจุดแข็งและจุดอ่อนที่สำคัญเด่นชัดหลายประการ กรณีของจุดแข็งพบว่าศูนย์ฯมีความหลากหลายทางชีวภาพ และความสวยงามของธรรมชาติ ตลอดจนความสำเร็จของกิจกรรมเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ กรณีจุดอ่อนพบว่าความจำกัดบางอย่างของ

สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและการบริหารจัดการศูนย์ด้านการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยจำกัดที่สำคัญ

ประเสริฐ บัวกลีใบ (2543) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนในด้านการได้รับข้อมูลข่าวสาร ป่าชุมชนมีส่วนร่วมในระดับมาก ในด้านการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ด้านการดำเนินการ ด้านการวางแผนมีส่วนร่วมระดับปานกลาง พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล คือ อายุ และระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง ปัจจัยด้านเศรษฐกิจพบว่า รายได้รวมของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง และปัจจัยทางด้านสังคมและทัศนคติพบว่า ทัศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ

ระวี อินจินดา (2542) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านการตัดสินใจ และการดำเนินงาน มีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย การได้รับประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง และการประเมินผลอยู่ในระดับน้อย การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่า ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มที่แตกต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมต่างกัน ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในพื้นที่แตกต่างกันจะมีระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ต่างกันการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีค่าสหสัมพันธ์ .6535 ที่ระดับนัยสำคัญ .01 การได้รับประโยชน์จาก โครงการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีค่าสหสัมพันธ์ .5957 ที่ระดับนัยสำคัญ .01

เบญจวรรณ จอมอด (2541) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางโดยมีส่วนร่วมในการรับความรู้จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในเกณฑ์ปานกลาง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มเมื่อทดสอบด้วยสถิติ ไค - สแควร์ (X^2) พบว่า ตำแหน่งทางสังคมของสมาชิกกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่ม การมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม และการมีส่วนร่วม

ในกิจกรรมกลุ่มโดยรวม และเมื่อทดสอบด้วยสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (r) พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมใน กิจกรรมกลุ่มทั้ง 3 ประเด็น และโดยรวมแล้ว ได้แก่ จำนวนบุตรอายุต่ำกว่า 12 ปี การได้รับการฝึกอบรมความต้องการพวกพ้อง และทัศนคติที่มีต่อคณะกรรมการกลุ่ม

สันติ พัฒนาศักดิ์ (2539) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ป่าชุมชนยังเป็นที่รวมของชาวบ้านและยังเป็นที่ยึดของป่า ส่วนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าและทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระต่างๆ กับตัวแปรตามพบว่า อายุ การศึกษาจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและการได้รับข่าวสารจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

พงษ์พันธ์ พนาสันติกุล (2539) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการเกษตรบนที่สูงของสตรีเผ่าม้ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สตรีเผ่าม้งมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในการวางแผน การทำการเกษตรกับพ่อบ้าน โดยเฉพาะการวางแผนการเลือกพันธุ์สัตว์ การวางแผนการเลี้ยงสัตว์ ล่วงหน้า การวางแผนการเลือกพื้นที่ทำการเพาะปลูก และการวางแผนจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ในด้านใช้แรงงานในการปลูกพืชผักนั้น สตรีเผ่าม้งมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในเรื่อง การแผ้วถางพื้นที่ การเตรียมดิน การจัดเตรียมแปลง การเพาะกล้า การปลูก การกำจัดวัชพืช การให้น้ำ และการพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ส่วนการใช้แรงงานเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงนั้น สตรีเผ่าม้งมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในเรื่อง การเตรียมอาหาร และการให้อาหารสัตว์ และการใช้แรงงานในด้านไม้ผล ยืนต้น และไม้ตัดดอกนั้น มีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก ในด้านการเตรียมพื้นที่ปลูก การปลูก การดูแลรักษา การใส่ปุ๋ย และการพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น สตรีเผ่าม้งมีส่วนร่วมในเรื่อง การลดพื้นที่การทำไร่ เลื่อนลอย การจำกัดการใช้สารเคมีและการฝังกลบวัชพืช เพื่อใช้เป็นปุ๋ยพืชสด พบว่าจำนวนแรงงานสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับประเด็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในการเกษตรบนที่สูงโดยรวม ส่วนแหล่งเงินทุนมีความสัมพันธ์กับการใช้แรงงานในกิจกรรมการเกษตร และการมีส่วนร่วมในการเกษตรบนที่สูงโดยรวม ขณะที่การได้รับข้อมูลทางการเกษตรมีความสัมพันธ์กับประเด็นการใช้แรงงานในกิจกรรมการเกษตร

จิระพัฒน์ หอมสุวรรณ (2539) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของสภาตำบล : กรณีศึกษาสภาตำบลในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อ

การเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของสภาตำบลในระดับต่ำได้แก่ ระดับการศึกษา การมีตำแหน่งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ระดับรายได้และระดับความรู้เกี่ยวกับองค์กรประชาชนที่ทำหน้าที่ในการพัฒนา ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน และปัจจัยด้านที่ตั้งตำบล ประเภทของการมีส่วนร่วมที่มากที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ส่วนการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหาชุมชน

ประทีป เรืองมาลัย (2541) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการจัดการน้ำชลประทานของโครงการชลประทานเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตรตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกพิจารณาตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วม ปรึกษาหารือและการดำเนินในระดับปานกลาง ส่วนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการประสานงานอยู่ในระดับน้อย ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานมีความสัมพันธ์กับ ระดับการศึกษา การได้รับข้อมูลข่าวสาร การเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำและการเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น พบว่าสมาชิกองค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน การดำเนินการ และการริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ที่ช่วยพัฒนาอาชีพของสมาชิกกลุ่ม ในด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์นั้น ผู้เข้าร่วมได้รับผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เช่น การกู้เงินจากกองทุน การได้รับความรู้จากการฝึกอบรม ประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานจากต่างหมู่บ้าน ปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันก่อตั้งเพื่อร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ ด้านภาวะเศรษฐกิจ เช่น การขาดแหล่งเงินทุนในการนำไปใช้ประกอบอาชีพ ความผูกพันเป็นเครือญาติกัน การมีปัญหาร่วมกัน และการได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรเอกชน